

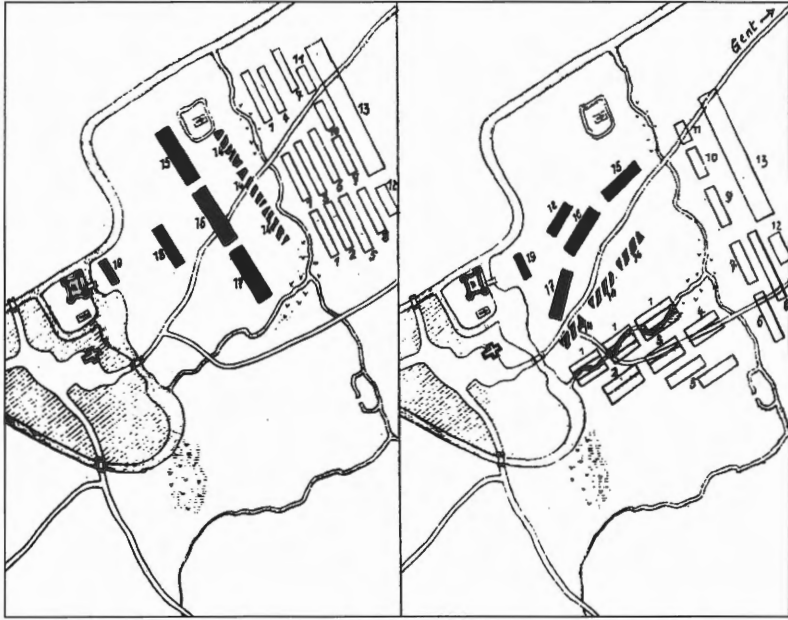
Bedenkingen bij een wijdverspreide hedendaagse visie op de Gulden-sporenslag

De vernieuwende kijk van Felix Wodsak (1905)

Ongeveer honderd jaar lang, van halfweg de 19de eeuw tot halfweg de 20ste eeuw, is de visie op het verloop van de Guldensporenslag gedomineerd door de theorie van de draaibeweging. De Vlaamse slagorde stond, volgens deze theorie, het Franse leger op te wachten in een rechte linie, ongeveer noord-zuid gericht, langs een beek. Daar stonden ze met de omwalde stad Kortrijk tamelijk ver achter hun rug. De vijand koos eerst stelling aan de overzijde van de genoemde beek, rechtover die Vlaamse slagorde, maar verplaatste zich dan zuidwaarts naar de zone van een stuk beek of een gracht die eerstgenoemde beek verbond met de stadswal. Dat manoeuvre hebben de Vlamingen beantwoord door prompt mee te draaien (zie fig. 1).

Al de ons bekende auteurs, van de tweede helft der 19de eeuw tot en met J.F. Verbruggen (1952), zien in de Franse kroniekschrijver Guillaume Guiart - tijdgenoot maar geen ooggetuige van de veldslag - de man die als eerste verslag heeft uitgebracht over die immense draaibeweging. Ze vergissen zich. Die draaibeweging is het geesteskind van de Vlaamse historicus H.G. Moke (Le Havre 1803 - Gent 1862, een telg uit een Torhouts geslacht). Mokes stelling berustte op een combinatie van zeer disparate tekstfragmenten (waaronder Guiarts mededeling dat de Fransen na enig zoeken een doorwaadbare plaats hebben gevonden - méér dan dit detail, op zichzelf eigenlijk bijkomstig, heeft Guiart tot Mokes draaibeweging niet bijgedragen)¹.

1 H..G. MOKE, *Mémoire sur la Bataille de Courtrai*, in *Mémoires de l'Académie royale de Belgique*, dl. XXVI (Brussel, 1851), 32-41.

1. De draaibeweging. Moke's tekeningen zijn vanwege hun ingewikkeld karakter moeilijk te reproduceren. We tonen daarom de draaibeweging naar de voorstelling door V. Fris. Zwart: de Vlamingen. nr. 15: Oost-Vlaanderen; 16: het Brugse Vrije; 17: Brugge; 18: de reserve; 19: de Ieperlingen. Gestreep: de Vlaamse kruisboogschutters. Wit: de Fransen.

Die draaibeweging heeft een zware stempel gedrukt op de weergave van de veldslag o.m. bij Adolf Duclos (1880), de Duitse generaal Köhler (1886), Henri Pirenne (1890 e.v.), Victor Fris (1902), F. Blockmans (1941).

Als eerste heeft de jonge Duitser Felix Wodsak (1905) het onzinnige van die draaibeweging ingezien: 'Ein Blick auf ihren Situationsplan lehrt, dass das nichts anderes bedeutet hätte, als das Heer zur Schlachtbank führen²'. Maar hij heeft zijn leermeester Delbrück, Pirenne e.a. niet kunnen overtuigen. Specialisten roesten wel eens in hun stelling vast.

Wodsak had vanzelfsprekend een eigen kijk op de opstelling van het Vlaamse voetvolk, nl. met z'n allen op een zeer lange rechte lijn tussen

2 F. WODSAK, *Die Schlacht bei Kortryk, 11. Juli 1302*. Inaugural-dissertation. Friedrich-Wilhelms-Universität zu Berlin, 23. Dezember 1905, 36.

de beek en de stad (zie fig. 2). De Duitser had aan zo'n opstelling behoefte om zijn thesis aannemelijk te maken dat de Vlamingen een tactisch manoeuvre hebben uitgevoerd, m.n. het snel en gedisciplineerd overschakelen van een geveinsde vlucht naar een verrassingsaanval.

Wodsaks voorstelling van zaken op dit stuk kan onmogelijk optoren tegen het getuigenis van twee 14de-eeuwse auteurs die onafhankelijk van elkaar hebben verklaard dat de Vlaamse slagorde in de vorm van een halve maan (Villani) of van een schildpunt (*Chronographia Regum Francorum*) stond opgesteld³.

Toch blijft het de moeite waard om Wodsaks grondplan van de Vlaamse slagorde te vergelijken met dat van Verbruggen (zie fig. 3). Wat fig. 2 als een gestrekte lijn presenteerde duikt in fig. 3 in een 'geplooid' versie weer op - geplooid volgens de daarnet genoemde indicaties van Villani en de *Chronographia*. Verbruggens plattegrond heeft veel weg van die van de eenzame Kortrijkse pionier Jacob Goethals-Vercruysse. Die had al in 1815 een beschrijving van de Vlaamse slagorde afgeleverd in identieke formatie geschaard (met als enige wezenlijke onderscheid het feit dat Goethals de Vlaamse rechtervleugel niet gedekt zag door één sloot of stuk beek, maar door een soort netwerk van sloten). Ook in nog wel méér opzichten is Goethals' voortreffelijke visie bijna anderhalve eeuw lang bedolven gebleven onder allerhande geleerdheid en pseudo-geleerdheid.

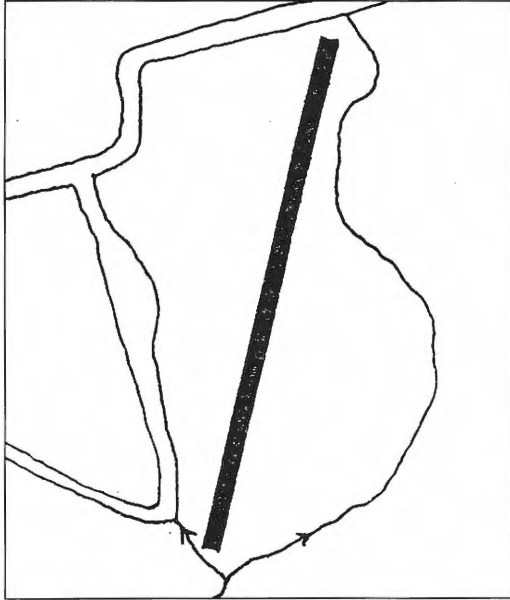
Verbruggen heeft helaas de getalsterkte van beide legers al te zeer geminimaliseerd, en situeert in het centrum van de frontlijn de Vlamingen en hun vijanden veel te ver van elkaar verwijderd, een vergissing die op zijn verhaal van het strijdverloop zwaar doorweegt.

De getalsterkte van de Franse ruitserij

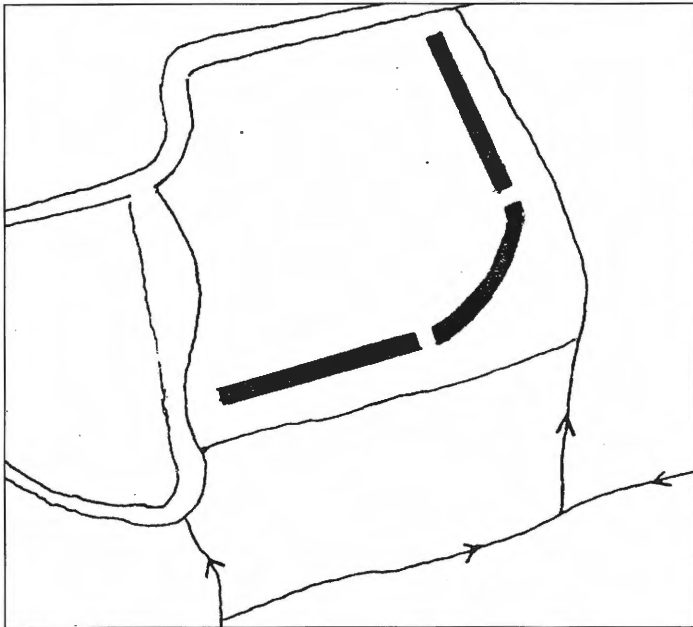
De kroniekschrijver en tijdgenoot Lodewijk van Velthem precieert dat de ruitserij van de Franse koning en zijn geallieerden 7024 man sterk was, en van iets meer nog spreekt de andere tijdgenoot Villani: 7500 tot 7600⁴.

3 J.F. VERBRUGGEN, *De Slag der Gulden Sporen*, Antwerpen, Amsterdam, 1952, 92 en 99.

4 Lodewijk van VELTHEM, *De Guldensporenslag. Een fragment uit de Voortzetting van de Spiegel Historiae*, W. WATERSCHOOT (ed.), Den Haag, 1979, 66. Voor Villani zie VERBRUGGEN, *a.w.*, 92.

2. De Vlaamse slagorde volgens F. Wodsak.

3. De Vlaamse slagorde volgens J. F. Verbruggen

Die cijfers te vergelijken met het aantal ruiters dat sneuvelde ligt voor de hand. Velthem merkt daaromtrent in twee verzen op:

'Ende elfhondert ridders lagen in baren (lees: lagen verslagen),
*Ende alle die met hem waren*⁵.

Hoewel Velthem deze cijfers al geeft lang voordat zijn verhaal van de strijd is afgelopen, neemt men best aan dat enkel een eindcijfer van gesneuvelden hem bekend kan geweest zijn. (En dat daarbij dan ook een aantal is begrepen dat gedood is tijdens de vlucht over een afstand van meer dan tien km.)

Vers 1 van het laatst geciteerd fragment heeft de aandacht getrokken van J.F. Verbruggen, vers 2 niet. Die 1100 gesneuvelde ridders zijn bijgevolg voor hem het totaal van de gesneuvelde ruitery, met inbegrip van de schildknapen⁶. Maar op grond van allebei de verzen in kwestie is evident dat de gesneuvelde schildknapen - een ridder had er gemiddeld vier bij zich⁷ - aan de 1100 toe te voegen zijn. Dat worden dan op z'n minst 4000 gedode ruiters.

De genoemde historicus kan de neiging niet onderdrukken om zelfs van zijn krappe 1100 nog wat af te knippen: 'We zijn er dus van overtuigd, dat het aantal gesneuvelden ongeveer 1000 edelen, ridders en knapen, bedroeg. Het is trouwens mogelijk, dat er méér waren, nl. 1100'. Nog sterker: 'Wanneer we bij Jean de St. Victor over 900 gesneuvelde edelen, dus ridders en edelknapen, lezen, zal dit wel niet ver van de waarheid zijn'⁸. De kroniekschrijver Jean de St. Victor wordt door deze geschiedschrijver in zijn hele standaardwerk van 1952 enkel deze ene keer vernoemd. Men kan dus moeilijk beweren dat hij als guldensporen-getuige veel gezag uitstraalt.

Een logisch gevolg is dat de totale getalsterkte van de ruitery op 2000 wordt geschat, 'misschien 2500'. Dat mag in de herwerkte versie van 1977 dan wel wat aangroeien, zonder opgave van redenen, tot '2500, misschien 3000'. Met een ongewijzigd aantal gesneuvelden: 1000 tot 1100⁹.

5 VELTHEM, W. WATERSCHOOT (ed.), 76.

6 VERBRUGGEN, *a.w.*, 248.

7 DEZ., *a.w.*, *ibid.*

8 DEZ., *a.w.*, *ibid.*

9 J.F. VERBRUGGEN, *1302 in Vlaanderen. De Guldensporenslag*. - Centrum voor Militaire Geschiedenis. Bijdragen, nr 13 (Brussel, 1977), 38.

Verbruggen vond in de befaamde Kortrijkse trofee van vergulde sporen de bevestiging voor zijn cijfers. Hij citeert o.a. uit *Dits de Cronike* (ed. J.J. Lambin, Ieper 1839)¹⁰:

'(...) daer bleven twee coninghen, hertoghen ende graven, ende princen, grote menichte lantsheeren, wel toet drie en dertich, item ruders, sciltcnapen van groter macht bet dan zeven hondert vergouder sporen, men wilde doe segghen voer waer, dat in desen vorseiden wych onder Fransoeyssen, Brabanders, Duutschen ende van ander landen ende naciën, die met hemlieden waren, bleven bet dan elf duust lieden, edelmannen van namen, ende wel acht duust ghemeene soudeniers.' (Bet dan: meer dan.)

Het fragment *'item ruders, sciltcnapen van groter macht bet dan zeven hondert vergouder sporen'* verdient aandacht. Het betekent dat ruim 700 edelen van hoge rang - m.n. edelen die gerechtigd waren om vergulde sporen te dragen - zijn gesneuveld, schildknapen van dezelfde hoge rang inbegrepen. Antoon Viaene heeft het op onweerlegbare wijze uitgekend: deze passus leert ons dat enkel een fractie van de gesneuvelde ruiterij in het Franse leger behoorde tot de elite van vergulde-sporen-dragers. De anderen droegen niet-vergulde sporen¹¹. (De vermelding aan de staart van het pasgecteerd, m.n. 'meer dan 11000 lieden, edelmannen van namen' zal dan wel betrekking hebben op ruiterij die bestond uit ridders die niet het recht hadden om vergulde sporen te dragen, en uit onedele ruiters).

Viaenes stelling heeft een nogal felle reactie uitgelokt¹². Die reactie beklemtoont dat vermeldingen van 700 sporen in Vlaamse kronieken en 1000 sporen (nl. 500 paar) in Franse kronieken allemaal betrekking hebben op de vergulde-sporencollectie die van 1302 tot 1382 in Kortrijk bewaard is gebleven: de guldensporentrofee. De in 1952 geformuleerde stelling keert bijgevolg letterlijk terug: 'Zelfs wanneer we aannemen dat er slechts 500 sporen verzameld werden in plaats van 500 paar, komen we nog tot 250 ridders, wat zeker een totaal van een 1000-tal edelen vertegenwoordigt daar elke ridder, in een leger uit die tijd, gemiddeld vier edele knapen bij zich had. We

10 DEZ., *De Gulden Sporen te Kortrijk in 1382 en het bewaren van trofeën in de kerken*, in *Bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlanden*, XI (1956), 101.

11 A. VIAENE, *Vergulden sporen*, in *Biekerf*, 1952, 144-147.

12 VERBRUGGEN, *De Gulden Sporen te Kortrijk*, *ibid.*

zijn er dus van overtuigd, dat het aantal gesneuvelden ongeveer 1000 edelen, ridders en knapen bedroeg. Het is trouwens mogelijk, dat er méér waren, namelijk 1100¹³.

Mij ergert vooral die halvering van de 1000 gulden sporen die in Franse kronieken ter sprake komen: 500 sporen i.p.v. 1000. Waarom de realiteit niet aanvaardt zoals ze is: enkele Vlaamse kronieken spreken van 700 gulden sporen (die voor Verbruggen enkel op de Kortrijkse trofee kunnen slaan), enkele Franse bronnen spreken van 1000 gulden sporen (die voor dezelfde historicus op dezelfde trofee slaan). Het cijfer 500 wordt nergens vermeld. Het is compleet uit de lucht gegrepen.

Ruim 7000 ruiters wat teveel vinden is niet verboden. Maar reduceren doet men dan best op basis van deugdelijke argumenten.

Er is dus geen reden om de historische werkelijkheid nog in twijfel te trekken: niet 1000 op een totaal van 2000 ridders zijn gesneuveld, maar zeker 4000 op een totaal van ruim 7000. Bij die ruim 4000 gesneuvelden bevonden zich meer dan 700 hoogadellijke dragers van vergulde sporen.

Heb ik nu beweerd dat een trofee van een 1000-tal vergulde sporen te Kortrijk in de jaren na de slag niet bestaan heeft? Natuurlijk niet. Van ruim 700 gesneuvelde hoge edelen kan overigens gerust een vergulde-sporen-trofee van 500 paar afkomstig zijn geweest. Een ruiter in gevechtsuitrusting maakte aan beide schoenen een spoor vast. Maar niet alle gerechtigden gebruikten die dag vergulde exemplaren¹⁴. En misschien hebben niet alle lijkenplunderaars zulke sporen afgestaan, ook al was de waarde ervan, zoals Viaene benadrukt, in vergelijking met het gros van de buit maar een bagatel.

De latere 'Vlaamse Groeningetraditie' blijkt op dit stuk steviger gegrondvest dan vaak wordt aangenomen. Er valt b.v. volstrekt niets af te dingen op het cijfer van meer dan 4000 gesneuvelde ruiters bij Jacob de Meyere in de 16de eeuw¹⁵. Despars e.a. hebben er dan wel een Kortrijkse gulden-sporen-schat van 8000 exemplaren uit gefantaseerd...

13 VERBRUGGEN, *De Slag der Gulden Sporen*, 248.

14 A. VIAENE, *Gulden sporen te Kortrijk*, in *Bieckorf*, 1952, 154.

15 DEZ., *a.w.*, 160.

De Franse koning zou na de zogenaamde Brugse Metten (18 mei 1302) nauwelijks de tijd hebben gehad om meer dan 2000 ruiters te lichten¹⁶. Een redenering die kennelijk vergeet rekening te houden met de schildknapen, die hun heer gewoon vergezelden en dus moeiteloos voor de strafexpeditie te rekruteren waren. Ik heb de indruk dat J.F. Verbruggen ook in zijn vergelijkingen met de getalsterkte van Franse edelen bij diverse andere 13de- of 14de-eeuwse krijgstochten te zelden rekening houdt met de aanwezigheid van schildknapen.

De getalsterkte van het Vlaamse leger

Het aantal manschappen in het Vlaamse leger staat bij de moderne geschiedschrijvers sinds de meergenoemde studie van 1952 zo goed als gefixeerd op 8000 tot 11000¹⁷. Zo'n klein legertje, in meerderheid samengesteld uit voetvolk, heeft geen overmacht van wellicht 4000 effectief in de strijd geworpen ruiters verpletterd, wees gerust.

Alleen op de getalsterkte van het Brugse contingent hebben de historici min of meer zicht. Steunend op de studies van de Brugse rijksarchivaris Jos. de Smet stelde Verbruggen een speling voorop tussen 2440 en 3470 man voetvolk. Hij liet meteen zijn voorkeur blijken voor het minimum-cijfer¹⁸. Zijn minimum-berekening voor de hele Vlaamse slaglinie wordt dan 8000 man (het Brugse contingent maal drie, plus 500 beroepsmilitairen, deze laatsten grotendeels edelen, voor de gelegenheid eveneens te voet opgesteld). Zijn maximum-berekening is 11.000.

Bij deze extrapolatie was zijn strakke drieledigheidsgeloof doorslaggevend. Dit wil zeggen: Brugge vormde de rechtervleugel, het Brugse Vrije met West-Vlaanderen (dat veel meer met de huidige Westhoek en het huidige Frans-Vlaanderen te maken had dan met de huidige provincie West-Vlaanderen) het centrum, de Oost-Vlamingen (waaronder ook het Kortrijkse) de linkervleugel. En die vleugels waren alle drie perfect even zwak bemand. Waarom? Doodsimpel: Brugges cijfer maal drie!

16 VERBRUGGEN, *a.w.*, 237-249.

17 DEZ., *a.w.*, 211.

18 DEZ., *a.w.*, *ibid.*

Aanvoerder Jan van Renesse heeft de troepen die ene keer geordend volgens de eisen van de site, en dus in twee vleugels. Het zou dom geweest zijn om niet optimaal gebruik te maken van de voorhanden zijnde smalle waterlopen (die op fig. 4 door 'gracht' en 'beek' zijn aangeduid). Brugge en het Brugse Vrije stonden onder het bevel van Willem van Gulik, en de Oost-Vlamingen (aangevuld met nog anderen, waaronder volk uit de Vier Ambachten) onder het bevel van Gwij van Namen. Dit blijkt uit alle bronnen, o.a. uit het verslag van Lodewijk van Velthem, die het verloop van de gevechten om deze reden ook in twee plannen splitst (daarbij nadrukkelijk de gelijktijdigheid beklemtonend): de strijd op de flank o.l.v. Willem van Gulik en de strijd op de flank die onder Gwij van Namen stond.

Van een derde vleugel met eigen aanvoerder is nergens in de bronnen sprake. Het aantal Bruggelingen simplistisch met drie vermenigvuldigen is dus uit den boze.

Om nog een tweede reden lijkt het me absurd om aan te nemen dat op het grondgebied van het graafschap Vlaanderen, Brugge niet meegerekend, maar dubbel zoveel strijders zouden zijn opgetrommeld als in Brugge zelf. De dag van vandaag bedraagt het inwonerscijfer van de oude Zwinstad (nl. 125.000) 5 procent van de bevolking van West- en Oost-Vlaanderen samen (2.500.000). De bekende raming van ongeveer 40.000 inwoners in het Brugge van het jaar 1340¹⁹ kan evenzeer neerkomen op 5 procent van de toenmalige bevolking van hetzelfde grondgebied²⁰, maar aan dit gebied moeten dan wellicht nog Waals- en Frans-Vlaanderen worden toegevoegd. Het is dus niet waarschijnlijk dat rond 1302 meer dan 5 % van de inwoners van het graafschap Vlaanderen in Brugge woonden.

Ook al zal de rekruteringsgraad over het totale graafschap (en dan zeker in Waals-Vlaanderen en in Gent) minder hoog hebben gelegen dan in die ene verzetshaard Brugge, het is volstrekt niet aannemelijk dat Brugge 30 % van de Vlaamse manschappen leverde. Het was minder!

Verlies in verband hiermee alleszins niet uit het oog dat koning Filips IV de Schone zijn schitterend en reusachtig leger losliet voor

19 J.A. VAN HOUTTE, *De geschiedenis van Brugge*, Tielt, Bussum, 1982, 116.

20 Volgens extrapolatie uit de grafiek in: Chr. VANDENBROEKE, *Sociale geschiedenis van het Vlaamse volk*, Beveren-Waas, 1982, 15.

een wraakexpeditie op het hele graafschap, niet op de Zwinstad alleen. De aangerichte wandaden op Vlaams grondgebied onderweg naar Kortrijk spreken daaromtrent klare taal.

Het bij Villani opgegeven cijfer van 20.000 Vlamingen²¹ klinkt niet minder aannemelijk dan de vele andere betrouwbare gegevens door de Florentijn (die overigens ten onrechte door Pirenne, en in zijn spoor Verbruggen, van vooringenomenheid ten gunste van de Fransen wordt beticht) medegedeeld. Daarin kan het Brugse contingent 15 tot 20 % hebben bedragen.

Nog wat cijfers.

Velthem maakt melding van ongeveer 600 gepantserde mannen die graaf Jan van Namen ijlings naar de plaats van de strijd stuurde. Verbruggen halveert in 1952 ook deze eenheid tot 300, en maakt er edelen van. Laatstgenoemde kwalificatie versterkt bij de lezers dan wel het gevoel dat 600 veel te veel is²². In de herwerkte versie van 1977 duiken die knapen nog verder gedecimeerd op: 'Misschien gaat het om 200 tot 300 ruiters'²³. Het zal niemand verbazen dat ze thans, in 2002, nog maar met z'n 175 zijn²⁴. Fijn voor wie er nog bij is, maar de voorraad blijft zorgelijk slinken.

Situeer dus gerust een zeshondertal huurlingen, bezoldigd door de graaf van Namen (en volgens Velthem expliciet '*sinen broeders*' (lees: aan Gwij van Namen) *te hulpen*' gestuurd) achterin de linker vleugel. De andere (Vlaamse en vreemde) edele en onedele beroeps-militairen zullen inderdaad, zoals Verbruggen²⁵ opmerkt, bij Willem van Gulik op de rechtervleugel hebben gestreden. Velthem vertelt terloops dat 1200 Ieperlingen de enkele honderden omsingelde Fransen tijdens de slag binnen het kasteel van Kortrijk moesten houden. Hun aantal was volgens de Gentse kloosterling en tijdgenoot-kroniekschrijver (Annales Gandenses) 500. Het kan niemand meer verbazen

21 VERBRUGGEN, *De Slag der Gulden Sporen*, 92.

22 DEZ., *a.w.*, 236.

23 DEZ., *1302 in Vlaanderen*, 38.

24 'Het Vlaamse leger telde vermoedelijk maar 350 ruiters. De helft daarvan was geleverd door Jan van Namen - met weer wat ingehuurde ridders uit de streek van Maas en Rijn.' J.F. VERBRUGGEN. en R. FALTER, *1302. Opstand in Vlaanderen*, Tielt, 2001, 151.

25 VERBRUGGEN, *De Slag der Gulden Sporen*, 236.

dat Verbruggen dit laagste cijfer tot het goede cijfer bestempelt²⁶. Als er voor het pasgenoemde klusje te veel Ieperlingen waren²⁷ kan anders wel iemand op het idee zijn gekomen om er een aantal op een andere post te plaatsen...

Merk bij die door Annales Gandenses opgegeven 500 Ieperlingen op dat de anonieme kloosterling-auteur zowel tegen Ieper als tegen Gent vooringenomen was wegens hun passiviteit in de strijd. En kijk in dezelfde Annales ook eventjes verder dan dat ene cijfer 500: van de Franse ruitery wordt daar gezegd dat ze met 10.000 man was, en van het Vlaamse voetvolk dat het 60.000 man sterk was²⁸. Tussen die 10.000 en Verbruggens 2000, en tussen die 60.000 en Verbruggens 8000, is het contrast wel een beetje sterk. Wie consequent redeneert moet op z'n minst op zoek gaan naar bronnen die dat bedenkelijke cijfer 500 confirmeren. Maar die zijn er niet!

De opstelling van de Franse ridderscharen

Hoe stonden de afdelingen van het Franse ridderleger opgesteld? De kroniekschrijvers geven geen eensluitende informatie. Twee wijken weinig van elkaar af: Lodewijk van Velthem en Giovanni Villani²⁹.

Velthem

1. Jean de Burlats met 400 ruiters en ontelbaar veel voetvolk³⁰.
2. De maarschalken Guy de Nesle en Renaud de Trie met 500 ruiters.

Villani

- Jean de Burlats met 1400 ruiters.
- Renaud de Trie met 500 ruiters.

26 DEZ., *a.m.*, 200.

27 DEZ. in zijn replek (Bieckorf, 1993, 81-82) op mijn uiteenzetting in Bieckorf, 1991.

28 DEZ., *De slag der Guiden Sporen*, 117.

29 VELTHEM, W.WATERSCHOOT (ed.), 57-72 (passim); VILLANI, *Historie Fiorentine*, ed. L.A. MURATORI, *Rerum Italicarum Scriptores*, XIII, Milaan, 1728, kol. 386.

30 Dat voetvolk, o.a. bestaande uit kruisboogschutters, werd net voor de ruiteryaanval teruggetrokken uit de openingsstrijd.

3.	De connétable (oppermaarschalk) Raoul de Nesle met 600 ruiters.	Raoul de Nesle met 700 ruiters.
4.	Robert d'Artois (aantal niet medegedeeld).	Louis de Clermont met 800 ruiters.
5.	Simpoele Lod. Van Velthem beklemtoon dat hij Jacques de Saint-Pol (beter bekend als de Châtillon) bedoelt ³¹ . Aantal niet medegedeeld.	Robert d'Artois met 1000 ruiters.
6.	Lous de Clermont. Aantal ³² .	De graaf van St.-Pol met 700 ruiters ³³ . Hier wordt Guy de St.-Pol bedoeld, broer van Jacques de St.-Pol alias de Châtillon.
7.	De graaf van Eu in Normandië met 300 ruiters.	De graven van Aumale en Eu met 1000 ruiters.
8.	Mathieu de Trie met 600 ruiters uit Champagne en Lorreinen.	Lorreinen ³⁴ , 800 ruiters.
9.	Godevaart van Brabant met 300 ruiters.	Godevaart van Brabant met 500 ruiters.
10.		Jacques de St.-Pol, Simone di Piemonte en Bonifatio de Mantova met 200 ruiters.

De nummers 1, 2 en 3 horen thuis op de Franse linker vleugel (tegenover wat ik aanduid als 'gracht', en wat bij Verbruggen 'Grote

31 VELTHEM, p. 66: *'Die vijfde scare brochte Simpoel. / Om sijn helm stont een fagoel / Van sinen teken, als hem betaemde. / Hi was, die hem sere scaemde, / Dat hi uut Vlaendren was verdreven, / Wilt hi hem nu te kinnen geven.'* De geciteerde verzen vier en vijf zinspelen op Châtillons vlucht uit Brugge de nacht van de zgn. Brugge Metten (18 mei 1302). (Met dank aan dr. W. Waterschoot).

32 VELTHEM, p. 71. Dr. W. Waterschoot maakte me erop attent dat Velthem hier het aantal manschappen wel kan vermeld hebben, maar dat op deze plaats een fragment van het handschrift is verloren gegaan.

33 *'(...) il Conte di San Polo'* (VILLANI, *a.w.*, kol. 386).

34 VELTHEM geeft hier *'Feryn, een tSampenoys, / Ende Mathijs sijn broeder'*. VILLANI geeft Ferri, zoon van de hertog van Lorreinen, en de graaf van Sancerre (zie VERBRUGGEN, *De Slag der Gulden Sporen*, 93). Voor identificatie, zie W. WATERSCHOOT, 71.

Beek' heet). Velthem maakt immers duidelijk dat ze strijd hebben geleverd tegen de manschappen van Willem van Gulik.

De nummers 4, 5 en 6, d.w.z. de afdelingen van Louis de Clermont, Robert d'Artois en Guy de St.-Pol, vormden de reserve. Dat deze drie edelen zich achterop opstelden blijkt uit Velthems weergave van de strijd. Maar deze kroniekschrijver heeft hier wel ten onrechte Jacques de St.-Pol (alias de Châtillon) in de plaats geschoven van zijn broer Guy.

Verbruggen zocht de fout bij Villani: deze zou onder nr. 6 verkeerdelijk Guy de St.-Pol hebben vermeld i.p.v. zijn broer³⁵. Ik kan het met deze mening niet eens zijn, daar in Villani's lijst wel degelijk ook Jacques de St.-Pol figureert (nl. onder nr 10). Ik ben het evenmin eens met Verbruggens toegevoegde opmerking dat Guy hier niet kan zijn bedoeld omdat hij deel uitmaakte van de reserve. Precies omdat hij een reserveafdeling aanvoerde prijkt zijn naam hier in het gezelschap van twee andere aanvoerders van reserve-eenheden!

Dat de nummers 7 tot 10 de Franse rechtervleugel hebben bemand, en dus in de zone van de Groeningebeeck hebben gevochten, blijkt weer klaar uit Velthems verhaal - met uitzondering dan voor Jacques de Châtillon, die met enig vertoon van de rechter- naar de linkervleugel moet zijn gereden om daar tegenover de Bruggelingen te gaan staan... met wie hij sinds de 'Brugse Metten' van 18 mei een ei te pellen had.

Volgens Lodewijk van Velthem was deze Franse aanvoerder voor de gelegenheid getooid met een fagoel op zijn helm. Een raadsel voor alle specialisten min één, met name Maurice de Maere d'Aertrycke: een bezem! (Denk maar liefst aan een soort takkenbos).

In het vroegste stadium van de veldslag is het Franse voetvolk, met een sterke afdeling kruisboogschutters, in de strook tussen de ruiterslinie en de gracht + beek in actie geweest. Hun aanvoerders waren, zoals Villani vermeldt, Jean de Burlats, Simone di Piemonte en Bonifacio de Mantova. Hun aanvankelijke standplaats, helemaal rechts van de Franse linie, is zo logisch als maar kan. Ik heb die plaats op mijn grondplan van het slagveld aangeduid en besproken³⁶.

35 VERBRUGGEN, *a.w.*, 93.

36 J. HUYGHEBAERT, *De slagorde op het Groeningeveld*, in *Bieckorf* 1991, 65.

Verbruggen, op wiens grondplan die aanduiding ontbreekt, reageerde in *Bieckorf* (1993) met een alinea waar ik niet goed wijs uit word³⁷: 'Alleen Villani spreekt over Simon van Piemont en Bonifacio de Mantova. De ontplooiing van de eenheden bij Villani heeft eigenlijk geen belang vermits ze in zijn beschrijving van de slag niet vermeld worden. Villani geeft de Franse versie, die hij als bankier van de koning van Frankrijk gehoord heeft; Villani is naar Brugge gekomen om het eerste geld dat de Vlamingen verzameld hebben voor de boete van het verdrag van Athis naar Parijs te zenden.'

Mijn bedenking bij de eerste aangehaalde zin: het lijkt me logisch dat Villani geïnteresseerd was in de identiteit van Italiaanse officieren in Franse legerdienst. Het waren toch land- of taalgenoten van hem? Dat hij voor hen meer belangstelling vertoonde dan de Franse of Vlaamse of Brabantse verslaggevers voor hen aan de dag hebben gelegd, het is de vanzelfsprekendheid zelve. Wie in dit logische feit dat 'alleen hij' hun namen vermeldt een reden zoekt om die vermelding de prullenmand in te gooien gaat roekeloos te werk.

Bij de derde aangehaalde zin: Villani heeft als bankier van de Franse koning de Franse versie van de slag vernomen. Hier ben ik het volledig mee eens - zolang daaruit niet automatisch wordt afgeleid dat hij als kroniekschrijver onkritisch diezelfde eenzijdige versie is gaan verder venten... en dat hij tijdens zijn verblijf in Vlaanderen (waarbij hij de Kortrijkse Groeningekouter is gaan bekijken) de Vlaamse oudstrijders van 11 juli 1302 strikt verbod zou hebben opgelegd om hem over hun wedervaren iets te vertellen. En er is nog meer: eigenlijk was van alle verslaggevers Villani het best geplaatst om exact te weten met hoeveel ruiters de Fransen de slag hebben ingezet. En met hoevelen elk van de cavalerie-eenheden was bemand.

Bij de tweede aangehaalde zin tenslotte: het is waar dat bij Villani het verhaal ontbreekt van de wijze van optreden, de gevechtstactiek, de successen of de ondergang van elk van de door hem genoemde eenheden. Dat verhaal tracht juist Velthem wél te geven. Maar niets is zo logisch als dit contrast tussen Velthem en Villani. Eerstgenoemde heeft kennelijk quasi onmiddellijk na de veldslag getuigenissen van diverse betrokkenen gehoord, heet van de naald zoals dat heet en in

37 J.F. VERBRUGGEN, *De slagorde op het Groeningeveld*, in *Bieckorf* 1993, 82.

geuren en kleuren, maar dat hij over de samenstelling van de Franse manschappen niet de meest exacte en volledige cijfers kan geven is nogmaals de logica zelve. Villani daarentegen komt pas een tijdje na de slag opdagen, krijgt aan het Franse koninklijke hof wél die exacte cijfers, maar heeft over het strijdverloop zelf dan wel iets minder informatie vernomen. Maar waar zijn we mee bezig: het spreekt toch vanzelf dat een kroniekschrijver in het verre Firenze een Vlaamse overwinning minder gedetailleerd weergeeft dan een kroniekschrijver in het nabijgelegen Brabant?

Bij de bewering dat Villani's 'ontplooiing van de franse eenheden' geen enkel belang heeft valt nog meer op te merken. Ik had b.v. in mijn gewraakt artikel uit *Biekorf* (1991) aangetoond dat Villani's 'ontplooiing' bijna perfect samenvalt met die van Lodewijk van Velthem, als eerst maar enkele foutieve beweringen in Verbruggens standaardwerk van 1952 worden gecorrigeerd: wat Villani omtrent de gebroeders Guy en Jacques de St.-Pol meedeelt is namelijk correct, maar werd door de pasgenoemde militaire geschiedschrijver foutief gelezen en geïnterpreteerd.

Ook de plaats van de afdeling Brabanders schijnt moeilijkheden te moeten opleveren. Ik steun o.a. op Velthem en Villani om ze op mijn grondplan de plaats te geven die hun toekomst: in de Franse rechter vleugel. Bevestiging geeft de kroniek van Guiart³⁸. En daar bovenop komt het volgende feit uit de eindfase van de slag: toen de Brabantse ridders hun vel meenden te kunnen redden door van hun paard af te springen en luidkeels de strijdkreet van de Vlamingen aan te heffen, was het Gwij van Namen die aan de verwarring bij zijn manschappen een einde maakte door op die Brabanders hun sporen te wijzen. De ridders in het Vlaamse kamp hadden te voet gevochten, en droegen dus geen sporen³⁹.

Ook dit feit bevestigt dat de Brabanders in de Franse rechtervleugel hebben gestreden, en dus rechtstreeks tegen de mannen van Gwij van Namen.

Verbruggen situeert die Brabantse ruitery in de Franse linkervleugel op grond van de passage bij Velthem die beschrijft hoe Godevaart

38 J. HUYGHEBAERT, *a.w.*, 66-67.

39 VELTHEM, 100-101.

(ofte Godfried) van Brabant, broer van de hertog, Willem van Gulik onderste boven heeft gereden zonder het zelf te beseffen⁴⁰.

Deze ene anekdote laat op z'n minst duidelijk zien dat Godevaart tegen de mannen van Willem van Gulik streed, maar ze weegt niet op tegen de pasgenoemde getuigenissen die bevestigen dat de (ongeveer) 300 andere Brabantse ruiters tegenover de mannen van Gwij van Namen stonden.

Er is bij mijn weten nog door geen enkele geschiedschrijver aandacht besteed aan het feit dat in de rechtse vleugel van het Franse ruitlerger 'Jan zonder Genade' streed, de zoon van de graaf van Henegouwen, die zijn eigen afdeling bij zijn familielid Robert d'Artois achterliet in de reserve⁴¹, en dat op de linkse vleugel Godevaart van Brabant, kennelijk los van zijn Brabantse schare, blijkt te zijn voorgegaan in de strijd... Henegouwen en Brabant waren als onmiddellijke bureu van het graafschap Vlaanderen intens geïnteresseerd in de Vlaams-Franse oorlog. Maar waarom Jan en Godevaart hun opvallende positie hebben ingenomen, los van hun eigen eenheid, is mij uit de bronnen niet gebleken. Misschien de persoonlijke confrontatie met respectievelijk Gwij van Namen en Willem van Gulik aangegaan? (Dat Godevaart Willem onbewust omver reed kan dan te wijten zijn aan het feit dat de aanvoerders van het Vlaamse leger te voet streden en daardoor een stuk van hun herkenbaarheid verloren. Van op enige afstand was het enige oriëntatiepunt de vlag.)

Die Godevaart, geboren te Leuven als derde zoon van hertog Hendrik III van Brabant, had zich op heldhaftige wijze onderscheiden in de slag bij Woeringen (1288). Zijn huwelijk met Jeanne de Vierzon bracht hem ertoe om in Brabant de Franse politiek te ondersteunen. Hij had overigens in 1297 deelgenomen aan de bezetting van het graafschap Vlaanderen door koning Filips IV de Schone van Frankrijk⁴².

40 DEZ., *a.w.*, 79.

41 Af te leiden uit G. GUIART, *Branche des Royaux Lignages*, dl. VIII (Parijs, 1828), 235. Zie HUYGHEBAERT, *De slagorde...*, 66-68. Ik veronderstel hier dat Jan zonder Genade de afdeling van Jacques de Châtillon is gaan leiden nadat laatstgenoemde met enig vertoon is gaan postvatten tegenover de Bruggelingen (om de 'Brugse Metten' te wreken). Zo kan ook Jan zonder Genade zijn redenen gehad hebben om de confrontatie met Gwij van Namen aan te gaan.

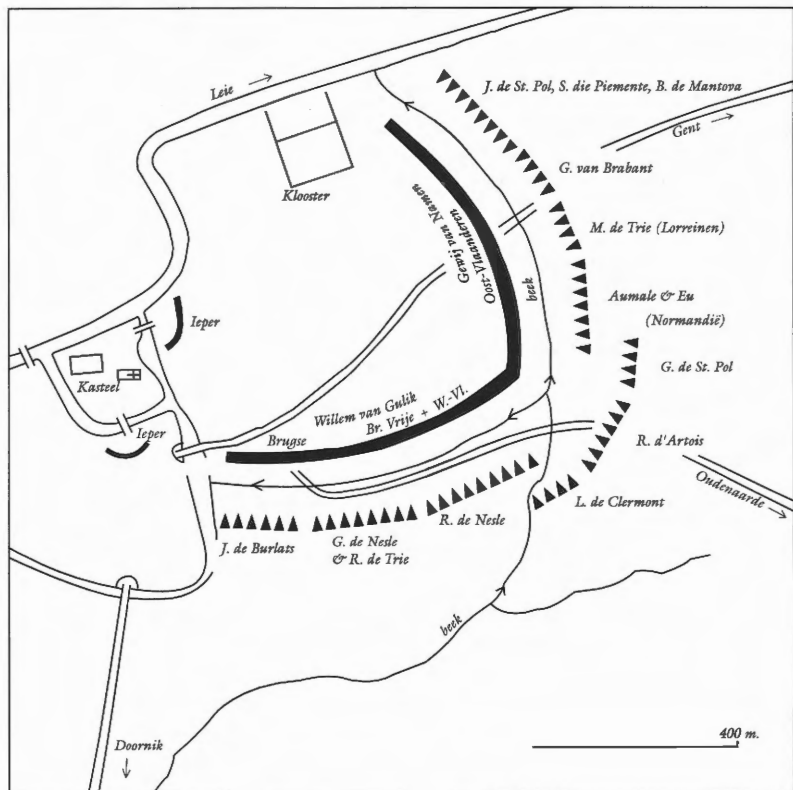
42 Zie de aantekening door W. WATERSCHOOT, 55.

De Vlaamse slagorde

Hoe het Vlaamse voetvolk in twee vleugels stond opgesteld, de ene tegenover de gracht (o.l.v. Willem van Gulik), de andere tegenover de strook Groeningebeek die loopt van die gracht tot aan de Leie (o.l.v. Gwij van Namen) is hoger gezegd (zie ook fig. 4). (De beide benamingen - nl. 'gracht' voor de waterloop tussen stadswal en Groeningebeek en de benaming 'beek' voor het laatste eind Groeningebeek - zijn door mij gekozen om duidelijkheidsredenen. Mijn keuze berust niet op eigen topografisch onderzoek. Ik leg me graag bij voorbaat neer bij onderzoeksresultaten die mijn huidige mening zouden tegenspreken. Mocht b.v. blijken dat mijn 'gracht' op het laatste stuk beek slaat, en mijn 'beek' in werkelijkheid door mensen gegraven zou zijn, dan wissel ik op mijn plattegrond die beide namen eenvoudig om.)

Er is hoger ook al aangehaald dat op grond van twee betrouwbare bronnen - Villani en de *Chronographia Regum Francorum* - mag besloten worden dat die Vlaamse slagorde vanuit de lucht bekeken in de vorm van een min of meer aangescherpt cirkelsegment stond (de ene bron vergelijkt het met een (halve) maan, de andere bron met een schildpunt). Die aangescherpte boogvorm was nu eenmaal de configuratie van de gracht en de laatste beekstrook. Van kapitaal belang is daarbij nog Villani's beklemtoning dat de Vlamingen over de gehele afstand evenwijdig stonden met die gracht + beek.

Die parallelie valt uit nog andere betrouwbare kronieken af te leiden. Uit die van Guiart b.v.: de Franse ruitery komt nabij een lange gracht vol slijk, en houdt daar stil op twee boogscheuten van de Vlamingen. 'Twee boogscheuten' tussenruimte betekent het volgende: op een boogscheut voor de Franse slagorde bevindt zich de waterloop (d.w.z. gracht + beek), en nog een boogscheut verder staat het Vlaamse leger. (Beide legers willen immers buiten het bereik van de vijandelijke kruisboogschutters blijven. Een boogscheut: ong. 100 m.) Zoals bij Lodewijk van Velthem wordt ook bij Guiart de vermelding van de Vlaamse opstelling-parallel-met-de-waterloop onmiddellijk gevolgd door de goede raad die Robert d'Artois van Raoul de Nesle te horen krijgt om in de gegeven omstandigheden zeker niet de frontale aanval te wagen. Guiart voegt hier, als militair, de deskundige inlichting aan toe dat Raoul de Nesle meer bepaald wees op de

4. De posities vóór de slag (wat de ranse eenheden betreft op basis van de opsomming door Villani). Jacques de Saint-Pol en Godevaert van Brabant hebben zich persoonlijk nog wel verplaatst naar de linkervleugel. De beken en/of grachten op schematische wijze de voorstelling door Th. Sevens (Kortrijk, ca. 1900)

grote risico's die zouden verbonden zijn aan een strijd met die waterloop in de rug⁴³. En Guiart brengt er net zo min als alle andere bronnen een centrale zone aan te pas waar de afstand tussen de Vlaamse slagorde en de genoemde waterloop (gracht + beek) een opmerkelijke verbreding zou hebben gekend.

Ook uit de kroniek van Willem Procurator, monnik in de abdij van Egmond, valt die evenwijdigheid-over-de-hele-lijn af te leiden. De Zeeuwse edelman Jan van Renesse, die het oppercommando voerde en die in Willems guldensporenrelaas ook de centrale figuur is omdat hij een streekgenoot van de auteur is, zou zagezegd 'aanvoerders heb-

43 VERBRUGGEN, *De Slag der Gulden Sporen*, 77.

ben aangesteld voor elk van de Vlaamse eenheden en de slagorde geplaatst hebben met de flank tegen een oude sloot⁴⁴. Ik citeer weer eens Verbruggens eigen vertaling (uit het Latijn deze keer). Deze vertaler interpreteert m.i. deze passage te zeer naar de letter, b.v. waar hij zich afvraagt of met die oude sloot de stadsgracht van Kortrijk bedoeld kan zijn. Die stadsgracht dekte inderdaad zijdelings de rechterflank van de slagorde, maar monnik Willem zegt iets geheel anders, nl. dat de Vlamingen profijt hebben getrokken uit een gracht die, enkele zinnen verder in zijn verhaal, 'de zopas genoemde gracht' blijkt te zijn waar de Fransen bij hun frontale aanval overheen moesten⁴⁵. Met 'oude sloot' is dus de verbindingsgracht tussen de stadswal en de Groeningebeeck bedoeld, en met 'de flank' de rechtervleugel (samengesteld uit de Bruggelingen en het Brugse Vrije o.l.v. Willem van Gulik). De Vlamingen hebben die gracht figuurlijk aan hun zijde geschaard door over de hele afstand evenwijdig te gaan staan met die gracht (en met haar verlengstuk, zijnde de benedenloop van de Groeningebeeck)!

Verbruggens gelegenheidsgids in deze materie is Wodsak. En Wodsaks visie op de strijd was niet gediend met evenwijdigheid tussen de Vlamingen en de waterloop. Hij had een brede gaping in de centrale zone nodig.

Wodsak werkte in zijn doctoraatsscriptie van 1905 namelijk een reconstructie uit, door zijn leermeester H. Delbrück enkele jaren later aldus samengevat (Verbruggen 1952 citeert op p. 84 in het Duits, ik vertaal): 'In de Vlaamse slagorde was het centrale gedeelte het verst van de Groeningebeeck verwijderd, gezien de bocht die de beek daar maakt. Het Franse ridderleger beschikte bijgevolg in die strook over meer tijd om de beek over te steken en in goede orde de aanval in te zetten. Dit verklaart waarom bij die aanval alleen dit centrale deel van die ruitrij succes kende, althans zolang de reserve van de Vlamingen niet ingreep.'

44 DEZ., a.w., 110.

45 *'Turba praeterea Flandrensis horrorem expectans venientium loca magis commoda studet discernere, & fossam quandam antiquam suo lateri sociare. (...) Quae vox magnae superbiae audita Regis gloriae venientes dejecit, & per fossam superius tactam mirabiliter inclinavit. Nam quam cito Francorum turba (...) putat cedere, (...) fossae praefatae sociata cecidit.'* Willelmus PROCURATOR, *Chronicon*, ed. C. PIJNACKER HORDIJK, Werken uitgeg. door het Historisch Genootschap (Utrecht), reeks III, dl. 20 (Amsterdam, 1904), 63-65.

Deze redenering heb ik in kaart gebracht in fig. 2.

Veel goeds valt over Wodsaks scriptie te zeggen, maar zijn kijk op de positie van de beide legers kan de toets van een gezonde kritiek niet weerstaan. Hij ziet de Franse ruitery de gracht doorwaden⁴⁶ en hij laat de Vlamingen deze unieke kans grijpen om op de tijdelijk weerloze vijand los te stormen. Dit manoeuvre veronderstelt een zo perfecte organisatie dat Wodsak automatisch poneert dat het reusachtige Vlaamse leger-te-voet in zijn geheel op één rechte lijn stond. Verbruggen zal terecht beklemtonen dat de Vlamingen in werkelijkheid onbeweeglijk de aanvallende cavalerie hebben laten komen, ten-einde ze op te vangen op hun lange pieken.

Verbruggen verwerpt even terecht hun opstelling op één rechte lijn. Zijn kijk op de veldslag wijkt dan ook grondig af van Wodsaks voorstelling. Dat leert duidelijk een vergelijking tussen fig. 2 (Wodsak) en fig. 3 (Verbruggen). Zie b.v. de totaal anders gesitueerde plaats waar de gaping tussen waterloop en Vlaams leger op haar breedst is. Ik vind niet dat de in fig. 3 in beeld gebrachte gaping bewijskracht ontleent aan de volledig anders gelokaliseerde (en trouwens compleet uit de lucht gegrepen) tussenruimte in fig. 2.

Zo'n gaping zou overigens een strategische flater van belang zijn geweest, onmogelijk te rijmen met het briljant militair genie van de algemene aanvoerder Jan van Renesse waar Verbruggen eens te meer de loftrumpet voor steekt⁴⁷. Wees gerust, zo'n extra-aanloopruimte voor de Franse ruitery is er in de centrale gevechtsstrook niet geweest. De manschappen van het Brugse Vrije zijn er inderdaad moeten wijken voor het cavaleriegeweld, tot Jan van Renesse met een deel van de reserve (het deel dat hij vlak achter deze rechtervleugel van het Vlaamse leger had opgesteld) tijdig en gepast ingreep. Maar die verzwakking van de 'Vrijlaten' moet aan andere factoren te wijten zijn geweest dan aan die denkbeeldige extra-aanloopruimte die de vijandelijke ruitery er zou hebben gehad. Nogal vanzelfsprekend. En uit de bronnen blijkt niet welke die factoren zijn geweest, zo simpel is dat.

46 WODSACK, *a.w.*, 76.

47 VERBRUGGEN, *De slagorde op het Groeningeveld*, 79-80.

Even Velthems verslag⁴⁸:

Doe ward die wijch stark ende groet,

Daer was die menich in groter noet.

Die vanden Vrien hem scoffierden (werden ontsteld),

Die Fransoyse die niet en vierden (spaarden)

Maer dapperlike daerward traken.

Daer horde men menige glavie (lans) craken.

Die vanden Vrien lagen neder.

Maer si vercoeverden (herstelden zich) staphans (terstond) weder,

En was maer goet, wat so men sprac,

Dat dit here dus achter trac.

Want, wat datter binnen quam,

Bleef al doet. Doe dit vernam

Mijn her Jan van Rinissen,

Doe trac hi over toter pressen

(toen rukte hij op naar het heetst van de strijd),

Van achter welvende met siere scaren

(en versterkte met zijn troepen de gedunde gelederen van het Brugse Vrije achteraan).

Had de Franse ruitelij last van een drassig terrein?

Heel wat hedendaagse historici zien de cavalerie bij haar aanval in moerasgrond vaststeken, of op z'n minst toch gehinderd worden door modder of door drasgrond. Zij zijn iets minder voorzichtig dan J.F. Verbruggen, die wel aanneemt dat de paarden bij hun sprong over de gracht of beek 'nog wat zijn blijven steken in de moerassige boorden', maar die daar onmiddellijk de volgende ondoorgroendelijke bedenking aan vastkoppelt: 'Dit moeten we wel aannemen uit de overdreven voorstellingen van: Geoffroy de Paris, v. 1262-66, p. 100; G. le Muisit p. 66; Chronographia Regum Francorum, I, p. 108⁴⁹.

Hij noemt hun verhaal 'overdreven' en lijkt daarmee te bedoelen dat in deze kronieken een te groot belang wordt toegekend aan dit vaststeken in de modder. Hijzelf relativeert namelijk de betekenis van

48 VELTHEM, 78-79. Woordverklaring volgens W. WATERSCHOOT.

49 J.F. VERBRUGGEN, *1302 in Vlaanderen*, 58.

die fase. Dat siert hem, maar alleen in zijn verbeelding hebben twee van de drie genoemde kroniekschrijvers over drasgrond gerept. Li Muisit laat de ruitery nl. al aanvallende in sloten tuimelen waarvan ze het bestaan niet kenden, en in de Chronographia gebeurt hetzelfde, maar dan met één sloot, die een zo slijkerige bodem heeft dat al wie er met een zware uitrusting in terecht komt hopeloos vast moet raken en zinken.

Geen sterker contrast is denkbaar dan met Geoffroy de Paris: volgens hem lag het graafschap Vlaanderen compleet onder de modder, en bijgevolg ook het Groeningeterrein bij Kortrijk. Dat geschoolde historici hier wat in zien kan alleen maar verbazing wekken. (Maar Geoffroy de Paris' waanvoorstelling keert zelfs nog terug in het Guldensporenverhaal van de hedendaagse Britse historicus David Nicholas: Vlaanderen één moddervlakte, dus...⁵⁰!)

Andere auteurs in onze dagen menen iets moerasserigs te moeten zien in de 'nederinge vol grachten' waar Lodewijk van Velthem het over heeft. Een drassig terrein doorsneden met greppels of zoiets. Maar in zijn hele uitvoerige strijdrelaas kent Velthem zulke bodem of zulke greppels geen enkele rol toe. 'Nederinge' slaat gewoon op de lichte bodemdepressie (zie De Bo's Westvlaams Idioticon: Nedering = laagte, vallei) waar de gracht + beek doorheen liepen⁵¹.

Eigenlijk wijst alles naar (een weer eens volledig foutief gelezen) Guillaume Guiart, de tijdgenoot die in zijn interessante *Branche des Royaux Lignages* had gepreciseerd dat de Franse ruitery zich opstelde tegenover de Vlaamse slagorde, met tussenin een lange gracht vol slijk waar paard met ruiter tot aan het zadel in weg moesten zinken. Wat de aard van die gracht betreft is er tussen de *Chronographia Regum Francorum* en Guiarts kroniek geen verschil. Wie kan lezen ziet moeiteloos in dat de slijkerige bodem van een gracht of sloot of beek iets anders is dan drassige oevers, moerassig terrein enz. enz. En wie toch nog twijfelt moet zich dan maar laten overtuigen door de Franse constabel Raoul de Nesle, die er met zijn neus op stond en een man met strategisch doorzicht was: hij gaf, zoals we hoger al zegden, de cavalerie de raad om aan de overzijde van die gracht + beek niet te gaan vechten...

50 Over dit alles wordt uitgeweid in J. HUYGHEBAERT, *Guldensporenslag op drassig terrein?* In *Biekorf*, 2002, 105-107.

51 *A.w.*, 108-111.

Guiarts bewuste vers is voor het eerst als een strook moerasgrond geïnterpreteerd door Auguste Voisin (in de jaren dertig van de 19de eeuw), en is vandaar via Hendrik Conscience (die in zijn *Geschiedenis van België*, 1845, de modderbrij nog eens ferm aandikte in vergelijking met zijn roman *De Leeuw van Vlaenderen van zeven jaar eerder*) de geschiedenis ingegaan⁵².

Eigenlijk doet Conscience's pak modder precies hetzelfde als de plotse komst van de 'Leeuw' Robrecht van Bethune, 's graven zoon: de verdienste van het Vlaamse voetvolk geringer maken. Daar zat bij de auteur dan wel een heilige overtuiging voor tussen dat de Franse ruitery met een (in normale omstandigheden) verpletterende overmacht ten tonele was verschenen.

Conscience's kijk op de zaak heeft niet enkel bij de brede bevolking, maar overduidelijk ook bij een aantal professionele historici de beeldvorming bepaald.

Een veldslag die lang heeft geduurd

De mensen die in kranten, tijdschriften of boeken hun steentje tot het gedenkjaar 2002 hebben bijgedragen lijken onder elkaar te hebben afgesproken om in hun verhaal van de slag één zaak in de verf te zetten: door de Franse ruiters te doden heeft het Vlaamse voetvolk gezondigd tegen alle oorlogsregels van die tijd. Curieus hoe het niemand van die schrijvers is opgevallen dat die Fransen toevallig hetzelfde plannetje in hun hoofd hadden: dat Vlaamse voetvolk doden tot de laatste man. Het gedrag van de Vlamingen was in dit opzicht dus niet schandaliger dan dat van de Fransen.

Voor de rest: men stelle zich het strijdverloop in ieder geval realistischer voor dan onder de meeste hedendaagse historici het gebruik is. De twee ruiteryvleugels die meteen in de strijd waren geworpen hebben ieder geopereerd vanuit diverse achter elkaar opgestelde gelederen, met vanaf het tweede gelid mannen die in gesloten gelid vooruitrenden naar de hiaten die in de slaglinie ontstonden. Om gevallen vrienden te vervangen en om de verhoopte bressen in het Vlaamse gelid binnen te stormen. Het was vanzelfsprekend de bedoeling om doorheen zulke bressen de Vlamingen te omsingelen.

52 *A.w.*, 107-108, 113-117.

Die aanpak bleef succesloos, maar de ruitery bleef verbeterd aanrollen. Dat verklaart de langdurigheid van de strijd, door Velthems uitvoerige verslag treffend gesuggereerd.

De Brabantse pastoor-kroniekschrijver ziet de gebeurtenissen wel wat eenzijdig uit Vlaamse ogen. Dat heeft alles met zijn bronnen te maken. Enige aanvulling biedt Villani, die zoals al gezegd bij Fransen zijn oor heeft te luisteren gelegd, maar daarom niet noodzakelijk alléén bij Fransen (en die nergens de Fransgezindheid laat blijken waar voortvarende historici hem van betichten). De Florentijn evoceert als tweede grote gevechtsfase een massale aanvalsbeweging vanuit de tweede linie van de ruitery - hij noemt met name Robert d'Artois als aanvoerder van deze stormloop. Hij beschrijft hoe de wijkende ruiters uit de gevechtszone en hun aanrennende kameraden op elkaar zijn gebotst, en hoe ten gevolge daarvan meer mannen zijn gestikt, verpletterd of in de gracht geduwd, dan er onder Vlaamse hand zijn gesneuveld⁵³. Dat aan deze voorstelling een zweem Franse interpretatie kleeft is mogelijk (wat dan hierop zou neerkomen: de botsing kan niks anders dan stom toeval geweest zijn, of om het even wat, maar zeker niet het resultaat van tactisch vernuft!). Maar het zou onzin zijn om een versie naar de lappenmand te verwijzen omdat ze een Franse bron heeft, of schijnt te hebben (en andere versies als de waarheid te verwelkomen omdat ze een Vlaamse bron hebben, of schijnen te hebben).

De door Villani beschreven botsing tussen achteruitwijkende en aanvallende ruitery-eenheden moet veel te maken hebben met een onvermijdelijke opeenhoping van ruiters in de smalle zone tussen de Vlaamse slagorde en de waterloop (gracht + beek), al is het natuurlijk ondenkbaar dat over de hele frontlengte (minstens 1300 meter) precies dat ene simplistische botsing-scenario zich zou hebben voorgedaan. Na haar mislukte openingsaanval-over-de-hele-linie moet de cavalerie veeleer op een beperkt aantal plaatsen hebben geprobeerd om zich in ware stormlopen door de Vlaamse linie heen te boren. Die tactiek kan in die zones een gedrum van voortijdig opgerukte ruiters met zich hebben meegebracht. En dit moet zich in versterkte mate hebben voorgedaan toen een aanzienlijk deel van de achterste linie, aangevoerd door Robert d'Artois, zich op zijn beurt in de strijd gooide.

53 J.F. VERBRUGGEN, *De Slag der Guldensporen*

Bij deze fase (of bij gelijkaardige, vroeger in de tijd te situeren fazen) heeft, volgens Velthem, de Vlaamse slagorde een plotse snelle beweging voorwaarts uitgevoerd⁵⁴. Wat Villani als een voor Artois' manschappen noodlottig toeval voorstelde blijkt dus een meesterzet van de aanvoerders in het Vlaamse leger te zijn geweest:

Die Vlaminge liepen met groten scolen (legerbenden)

Daer si die Walen (Fransen) *meest sagen,*

Ende verdronken so met slagen (deden een regen van slagen op hen neerkomen)

Dat si niet geduren (uithouden) *conden.*

Daer storver meer sonder wonden

Dan si vanden wonden daden.

Deen liep daer over den andren waden (om de overkant van de gracht weer te bereiken)

Te voet, met haren vergouden sporen.

Die onder licgen moesten versmoren

In diepen grachten, her ende gens (hier en ginds, d.w.z. op beide vleugels van de slagorde).

(Merk op dat de 'Vlaamsgezinde' Velthem precies hetzelfde zegt als de 'Fransgezinde' Villani omtrent het feit dat meer ruiters de dood zouden gevonden hebben door verstikking of verdrinking dan rechtstreeks door een wapen in Vlaamse hand).

De door Velthem beschreven aanpak van de Vlamingen heeft dan wel het meeste succes gehad op hun rechter vleugel, bij de Bruggelingen. Volgens dezelfde kroniekschrijver⁵⁵ had bevelhebber Gwij van Namen af te rekenen met de vluchtreactie van een aanzienlijk gedeelte van zijn manschappen in de linker vleugel. Jan Borluut uit Gent, Jan van Renesse en andere edelen hebben de vluchters weer tijdig naar de gevechtlijn kunnen drijven.

Robert d'Artois zelf heeft in die fase de manschappen van Gwij van Namen aangevallen. Hij kon het vaandel zelfs gedeeltelijk stukscheuren vooraleer hij sneuvelde⁵⁶.

54 VELTHEM, 93.

55 DEZ., 94-95

56 DEZ., 87-90, 95.

Het is mogelijk dat een 2000 ruiters op de Groeningekouter zelf onder Vlaamse hand gevallen zijn. Daar bovenop zijn vele honderden het slachtoffer geworden van verstikking of verdrinking ten gevolge van gedrum, maar de bewering dat deze slachtoffers talrijker waren dan het aantal eigenlijke gesneuvelden (zie Velthem en Villani) is mischien wat sterk. Een zeer groot aantal heeft alleszins nog de dood gevonden tijdens hun vlucht, over een afstand van vele kilometers. In totaal moeten ruim 4000 ruiters omgekomen zijn in een strijd die, met de achtervolging van vluchtende Fransen inbegrepen, van tegen de middag tot in de avond heeft geduurd. En niet 1000 of 900 ruiters in een gevecht van drie uren.

Lodewijk van Velthem en de topoi

Wat de Brabantse kroniekschrijver Lodewijk van Velthem als tijdgenoot over de Guldensporenslag heeft verteld zou onjuist en onbetrouwbaar zijn. Deze stelling is de laatste tijd her en der verkondigd⁵⁷.

A.L.H. Hage vindt in Velthems strijdrelaas niets dan topoi, of hoe dat ook heten mag, uit de middeleeuwse ridderromans en andere literatuur. Historici lopen er dus best met een wijde bocht omheen.

Aan zulk getheoretiseer hecht P. Trio in mijn ogen teveel belang, en zijn studie torst bovendien de kwalijke gevolgen van een te sterk geloof in de stelling dat Velthems verslag uit 'Franse bronnen' is geput. Deze laatstgenoemde overtuiging verleidt hem zelfs ertoe om het bestaan te ontkennen van waterlopen (wat ik hierboven 'gracht + beek' heb genoemd) tussen de Vlaamse en de Franse slagorde.

Ik kan op al die stellingen alleen maar reageren met de wens dat alle Velthemspecialisten het guldensporenrelaas van de Brabantse pastoor-kroniekschrijver zouden toetsen aan het complete bronnenbestand. En eens zouden beseffen welke ondiens de man zichzelf zou hebben bewezen als hij zijn lezerspubliek eigen fantasieën had voorgeschoteld m.b.t. een gebeurtenis die nog tot in ontelbare details mondgemene vertelstof was in Vlaanderen en in zijn eigen Brabant, waar hij zeker

57 A.L.H. HAGE, *Velthems versie van de Guldensporenslag: waarheid en fictie*, in *De Nieuwe Taalgids*, 74 (1981), 293-302; P. TRIO, *Vlaanderen de Leeuw. Het relaas van de slag bij Kortrijk opnieuw aan de bronnen getoetst*, in P. TRIO, e.a., *Omtrent 1302*, Leuven, 2002, 81-110

nog tot 1326 heeft geleefd. (Dit belet vanzelfsprekend de historicus niet om rekening te houden met vertelpsychologische aspecten zoals het welbekende jagers- of visserslatijn: elk dorp of vlek zal wel gezegend zijn geweest met een oudstrijder die met eigen hand Robert d'Artois had omgebracht. En een kroniekschrijver die niet alle verhalen tot historische werkelijkheid kan reduceren is op zijn minst denkbaar. Bovendien sta ik geheel achter Trio's vaststelling dat Velthem omtrent de strategische rol van de waterlopen tamelijk wazig blijft.

Paul Trio trekt ook Velthems mededeling in twijfel dat het oppercommando over de Vlaamse troepen aan Jan van Renesse was toevertrouwd, hiervoor als enig argument inbrengend dat de genoemde persoon een Zeeuw en dus een vreemde was. Alsof voor de partijgangers van de Vlaamse graaf op het moment van de waarheid andere dingen zouden hebben geprimeerd dan het eigen vel redden - en dus de beste en meest ervaren aanvoerder kiezen. En alsof Renesse's oppercommando ook niet door andere kroniekschrijvers-tijdgenoten was bevestigd.

Ter afsluiting een persoonlijke noot. Trio opent zijn studie met een verwijzing naar mijn bijdragen in Biekorf 1991 en 1993, en met de bewering dat Verbruggen in zijn reactie op mijn artikel van 1991 'Huyghebaerts veronderstellingen van de tafel veegde'. Deze laatste bewering is om twee redenen onnauwkeurig:

1. Er is in mijn bedoelde bijdragen tussen heel wat stellingen inderdaad soms wel een veronderstelling te vinden. De af en toe vage mededelingen in kronieken of andere bronnen dwingen daar wel eens toe. Neem het geval van Godevaart van Brabant tegenover Willem van Gulik. Het gemakkelijkste zou zijn om over alle onzekerheden heen te glijden door ze veilig te verzwijgen.

2. Mijn artikel van 1993 doet juist niets anders dan Verbruggens kritiek weerleggen.